

Додаток 1. (Закінчення)

	<i>На содержание и пособие высланных и на издержки по их препроваждению-----</i>			218	25
	<i>Таганрогской Городской Думе за пользование арестантов в больнице-----</i>	106	57,5		
	<i>Ремонт публичных зданий § 16</i>				
	<i>На исправление зданий занимаемых арестантами гражданского ведомства-----</i>	2 356	76	3 987	89

Барков І. В.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ БУДИНКІВ РОЗПУСТИ В МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ ОЛЕКСАНДРІВСЬКА В 1874 – 1914 рр.

Довгий час існуючи під забороною на території Російської імперії, проституція отримала нове життя з її юридичною легалізацією в 1843 р., коли влада перестала переслідувати жінок за надання інтимних послуг за гроші. Наступного року видано «Правила для власниць борделів», що регламентували діяльність будинків розпусти в Санкт-Петербурзі. Зазначені правила стали основою для створення закладів розпусти і в інших містах імперії [1, с. 346]. Відкрити їх можна було лише маючи дозвіл від влади. Одним з критеріїв для отримання позитивної відповіді було місце розташування, що в ідеалі повинно було враховувати громадську думку та географію міста. Не виключенням був і Олександрівськ.

Метою статті є дослідити в хронологічному порядку місце розташування будинків розпусти на території міста та взаємовідносини власниць та працівниць даних закладів з городянами. Хронологічні рамки статті обмежені відкриттям першого будинку розпусти в 1874 р., дати, від якої можна простежити історію закладів, та 1914 р. — дати припинення контролю за проституцією і початком Першої світової війни, коли відбуваються кардинальні зміни в суспільстві загалом та у сфері кохання за гроші зокрема.

Тема локалізації закладів розпусти в Олександрівську в 1874 — 1914 рр. є не дослідженою і представлена лише оглядовими статтями з історії проституції міста в сучасній періодиці [2, с. 1; 3; 4]. У процесі написання статті були виявлені та дослідженні документи з Державного архіву Запорізької області. Більшу частину документів складає внутрішня ділова переписка, постанови, звіти та скарги мешканців виокремлені з фонду Олександрівської міської Думи та управи (ф. 24). Окремо також слід зазначити мемуари сучасників, що стикалися, або були свідками міської проституції, їхні спогади дозволяють по-іншому поглянути на офіційні документи [5; 6].

На момент легалізації проституції в Російській імперії в Олександрівську не існувало передумов для створення будинків розпусти. Лише через три десятиліття, з розвитком міста, серед чоловічої частини населення виникає достатній попит для відкриття закладу задоволення сексуальних потреб за гроші. Отже в 1874 р., коли в Олександрівську проживало трохи більше п'яти тисяч людей, на одній з

вулиць, розташованій між Тюремною площею та річкою Мокра Московка, свої двері відкрив перший будинок розпусти. Він розташовувався в одноповерховій будівлі, яка не виділялася на фоні сусідніх житлових будинків з солом'яними дахами, та належала Петру Михайлову; власником закладу, згідно офіційних документів, значився турецькопідданий єврей Левіт [7, спр. 1271, арк. 18]. Тут, слід зауважити, що згідно законодавства Російської імперії їх відкриття та утримання було дозволено лише жінкам у віці від 30 до 60 років, цей факт вказує на умовність дотримання означених вимог в місті [8, с. 83].

Причиною відкриття будинку розпусти на цьому місці стало те, що це хоч і була околиця міста, проте знаходилася неподалік від місця роботи та житла основних клієнтів. В 50 сажнях (106 м) розташовувалася Тюремна площа з тюремним замком, в двохстах сажнях (426 м) знаходилася Привозна площа, на якій розташовувався ринок. На іншому березі р. Мокра Московка, в передмісті, знаходилася німецька колонія Шенвізе з промисловими підприємствами, робітничим селищем та залізничною станцією з майстернями. Відстань до міської управи та Свято-Покровського собору дорівнювала 300 сажням (640 м).

Заклад Левіта користувався поганою славою в місті, його основними клієнтами були: робітники, залізничники, кримінальні злочинці. І хоча купувати кохання за гроші вважалося особистою справою кожного, проте мало хто хотів мати сусідство з борделями. Тож до міської управи постійно надходили скарги від мешканців навколишніх будинків, в яких зазначалося про негативний вплив закладу на матеріальний та моральний стан мешканців, а особливо на їх дітей, що постійно спостерігають за розпустою дорослих. Проте найбільше мешканці боялися пожеж, що були частим явищем в закладі і тільки завдяки оперативним діям рятувальників не поширювалися на сусідні будинки [7, спр. 1271, арк. 10]. Не дивлячись на постійні проблеми та скарги, він продовжував функціонувати, залишаючись центром антикультури міста.

Через десять років після відкриття першого будинку, на його місці функціонувало два заклади: один належав Китайчиковій, другий – Косовській. За цей час міщани та влада неодноразово піднімали питання про їх перенесення, вказуючи на їх аморальність та неприйнятне місце розташування. Так поліцейський наглядчач Волошинов в 1884 р. писав до міської управи про неприпустимість близького розташування будинків розпусти до тюремного замку. Ймовірним новим місцем розглядалися околиці: Карантинка або Слобідка. Втім, остаточно їх доля була вирішена 9 жовтня 1884 р., коли міська Дума винесла рішення про дозвіл на роботу закладів лише в спеціально відведеному місці. Таким місцем визначалася східна околиця с-ща Карантинка [7, спр. 1271, арк. 4]. Воно було обрано невипадково, це була найвіддаленіша частина на котрій окрім декількох житлових будинків, скотобійні та цегляних заводів нічого не існувало. Слобідка не була обрана через те, що була ближче до центру та на північному заході межувала з великим селом Вознесенка.

Після прийнятого рішення була створена комісія, що повинна була віднайти підходяще приміщення для будинків розпусти. Досить швидко вона надала негативну доповідь до управи, в якій зазначалося, що в обраній місцині розташовані лише селянські хати, в котрих немає навіть двох-трьох кімнат необхідних для розміщення закладу [7, спр. 1271, арк. 1]. Тому виконання рішення було тимчасово відкладено. Це призвело до патової ситуації, коли на спеціально відведеній території для будинків втіхи не були створені необхідні умови для їх функціонування. Як наслідок в місті не існувало жодного легального закладу.

В спробі вирішення даного питання, в жовтні 1885 р. Муся-Мере Китайчикова звернулася до міського справника з проханням про відкриття будинку розпусти в іншому місці, а не зазначеному рішенням міської Думи. Він повинен був розташовуватися в 48 кварталі (суч. вул. Жуковського), для цих цілей нею було взято в оренду на декілька років будинок в Андрія Василенка. Міська влада відмовила, посилаючись на рішення Думи як остаточне. Така відповідь змусила домовласника піти на рішучі кроки. 12 листопада міська управа отримала листа від А. Василенка з проханням про відкриття будинку терпимості Китайчикової в його будинку. Він аргументував необхідність відкриття тим, що його статків ледве вистачає на утримання сім'ї, а звання колишнього вчителя училища не дуже сильно в цьому допомагає. Тому єдиною надією пережити майбутню зиму він вказував здачу своєї власності в трирічну оренду під бордель. В листі також наводилися аргументи і про користь місту від цієї угоди, так знаходячись в 48 кварталі, біля пасовищ, він не порушував громадський спокій та вирішив би проблему з відсутністю підходящих приміщень на околиці Карантинки. Завершував він листа проханням: «хоча б заради експерименту дозволити функціонування закладу на один рік, в разі поганої слави закрити негайно» [9, спр. 202, арк.1]. Тим не менш влада не пристала на такі пропозиції та в проханні відмовила.

На середину 1886 р. в Олександрівську, вже другий рік поспіль, не існувало жодного офіційного будинку терпимості. Місто було позбавлено розпусти, принаймні так вважала влада. Іділію такої думки порушила скарга, що надійшла 23 червня від домовласників С. Півоварова та Е. Шедровича. В ній йшла мова про аморальність відвідувачів будинку А. Василенка, що відбувалася на очах неповнолітніх дітей, а в підтвердження цих слів приводилася історія про урядника, що напившись вигнав на вулицю оголених повій та свою співмешканку. Поліцейська перевірка виявила, що тут функціонував вертеп розпусти мадам Китайчикової, не дивлячись на заборону міської влади. Заклад було закрито, а інформація про цей випадок викликала великий резонанс в суспільстві. В жовтні цього ж року директор народних училищ Катеринославської губернії Одеського навчального округу звернувся до Олександрівської Управи з проханням надати довідку про А. Василенка, як людину, що паплюжить честь вчителів [7, спр. 1271, арк. 16, 20].

Отже проблема легального задоволення сексуальних потреб чоловіків залишалася нагальною, а в єдиному дозволеному місці так і не було побудовано жодного підходящого приміщення. Враховуючи це, а також популярну серед владних інституцій Російської імперії думку про корисність існування будинків розпусти, 22 вересня 1886 р. санітарна комісія рекомендувала міській владі тимчасово припинити дію рішення від 9 жовтня 1884 р. [1, с. 350; 7, спр. 1271, арк. 22]. Одразу потому М. М. Китайчикова клопотала до управи про відкриття в 48 кварталі такого закладу. Цікавим є той факт, що орендодавцем для нього вона вказувала Миколу Михайлова, а не Андрія Василенка. Міська управа надала дозвіл на відкриття, проте як впливає з її переписки зі справником від грудня 1886 р., заклад так і не переїхав на нове місце, а продовжував функціонувати в будинку А. Василенка [7, спр. 1271, арк. 27].

Заклад Китайчикової розташовувався на околиці міста, в кварталі збудованому одноповерховими глиняними будинками. На сході квартал упирався в пасовище, за котрим проходила гілка Курсько-Харківської залізниці, на заході до кварталу прилягала Привозна площа, на якій знаходився головний ринок Олек-

сандірівська (суч. Центральний ринок). Відстань до міської управи дорівнювала 200 сажням (426 м), до Свято-Покровського собору – 250 сажнів (533 м). Отже, досить скоро, будинок терпимості Китайчикової став одним з найпопулярніших місць відпочинку серед чоловіків. Проте, мешканці кварталу, як і раніше, були негативно налаштовані до такого сусідства. Невдовзі до стандартних претензій про аморальність поведінки відвідувачів та працівників додалася ще одна. Справа в тому, що неподалік від борделю свої двері відкрила народна школа змішаного типу, і вже мешканці інших вулиць не дуже раділи, що діти будуть навчатися поряд з місцем роботи повій. В зв'язку з чим вимога про винесення вертепу розпусти за межі міста отримала нове дихання [7, спр. 1271, арк. 27]. Тут слід зазначити, що в 1861 р. до Правил для власниць будинків терпимості Санкт-Петербурга внесено обмеження для відкриття будинків розпусти, їх дозволялося відкривати не ближче ніж за 150 сажнів (320 м) від навчальних закладів, церков та інших громадських установ. Втім ці обмеження для інших міст Російської імперії почали діяти лише в 1903 р. з виходом «Правил для організації нагляду за міською проституцією в Імперії». Тому міська влада Олександрівська, в 1880-ті рр., при розташуванні борделів та навчальних закладів, не надавала належної уваги дотриманню відстані між ними [10, с. 2; 11, с. 306; 12, спр. 567, арк. 4].

Питання про доцільність існування вертепів розпусти в межах міста управа підняла лише в 1890-ті рр., коли посилювалися скарги городян. Тільки тоді на думку влади виникла «нагальна потреба» в розгляді цього питання [7, спр. 116, арк. 2]. За цей час в Олександрівську відкрив свої двері будинок терпимості Хани Рутман, а власницею борделя Китайчикової стала Софія Якубович. Після недовгого обговорення у 1894 р. було прийнято рішення про перенесення публічних будинків до обраного в 1884 р. місця, але в зв'язку з відсутністю підходящих будівель на східній околиці, вирішено розмістити ближче до центру, не дивлячись на протести поліцейстера, що заявляв про відсутність взагалі підходящих приміщень на Карантинці. Нові заклади було розміщено на початку селища, в 70 сажнях від Тюремної площі (150 м) та в 150 сажнях (320 м) від старого місця існування [7, спр. 116, арк. 2]. Відстань до міської управи дорівнювала 375 сажням (800 м), до Свято-Покровського собору – 425 сажнів (906 м).

Карантинка, що в народі мала назву Калантирка (суч. назва Калантирівка) отримала свою назву через те, що раніше в ній утримувалися на карантині переселенці та торговці для запобігання поширенню епідемій. Вона розташовувалася на сході міста та була відокремлена від центральної частини Курсько-Харківською залізницею. Серед міщан вона користувалася дурною славою та за їх словами була заселена «підозрілим населенням» [6, с. 31].

Першим, на новому місці, свої двері відкрив бордель С. Якубович у 1894 р., він розташовувався в одноповерховій будівлі, на початку селища, біля невеличкого заводу сільськогосподарських машин О. Ф. Ціглера та в 15 сажнях від Курсько-Харківської залізниці, у дворі одного з будинків та мав в своєму розпорядженні 2 будівлі і клозет, сама ж територія закладу була огорожена невеликим парканом. В 1896 р. міська Дума одноголосно дозволила Брюсі Митницькій відкрити другий будинок терпимості поряд з будинком Якубович на Карантинці (у 1902 р. він ще не функціонував, проте у виділеному приміщенні вже тривали ремонтні роботи) [7, спр. 116, арк. 8].

З перенесенням будинку терпимості на нове місце влада спробувала в черговий раз вирішити проблеми частини мешканців, в той самий час створивши її

для інших. А вже відтепер постійні скарги почали писати мешканці Карантинки. Вони були як колективні так і одиночні, в них піднімалися різні негативні аспекти функціонування вертепів розпусти, будь-то зростання злочинності в окрузі, чи збільшення нещасних випадків на залізниці. Так, в черговому проханні мешканців Карантинки до міської управи від 2 вересня 1902 р. зазначалося, що ввечері клієнти йдуть з центра до будинків розпусти через залізничний переїзд, часто в нетверезому стані, і вже були нещасні випадки [7, спр. 116, арк. 5]. В зверненнях також апелювали до аморальної поведінки повій: «Вдень повії з будинків терпимості шастають по вулицях у самому огидному вигляді і з огляду на те, що названі будинки розташовані поруч із заводом О. Ф. Ціглера, робітники якого неминуче проходять повз будинки, вічно чують від повій різні безглузді слова та лайку». Окрім цього самі клієнти доставляли багато клопоту сусіднім мешканцям, знущалися над їхніми жінками та дітьми, лазили по чужих городах, ламали дерева та споруди. Проте найбільшого клопоту завдавалося саме безпосереднім сусідам закладів. В тому ж 1902 р. до Олександрівської сирітської опіки надійшла скарга батька багатодітної сім'ї Полюшака, чий будинок безпосередньо межував з закладом С. Якубович. В ній йшла мова про шкоду, що завдавали відвідувачі борделю, перелазячи через паркан, ламаючи дерева, крадучи інвентар. Кожна скарга, що надходила від мешканців Карантинки, закінчувалася черговим проханням про перенесення закладів подалі [7, спр. 116, арк. 1].

В 1902 р. міський голова Ф. Ф. Мовчановський разом з помічником справника Ф. Н. Анфіловим виїхали на місце для перевірки фактів зазначених в скаргах, що надійшли від мешканців Карантинки на бордель С. Якубович. В своєму висновку, вони рекомендували огородити високим парканом садибу Полюшака від будинку Якубович, а також скасувати рішення 1896 р. про відкриття поряд другого будинку терпимості [7, спр. 116, арк. 8].

Для вирішення проблеми будинків розпусти міський голова того ж 1902 р. надіслав до Катеринославського губернатора Ф. Е. Келлера листа з проханням надати рекомендації, або допомогу у вирішенні зазначеної проблеми. У відповіді йшла мова про відсутність достатніх підстав для переносу закладів в інше місце та пропозиція про посилення поліцейського контролю в Карантинці [7, спр. 116, арк. 15].

Слід також зазначити, що не дивлячись на рекомендації про заборону відкриття ще одного борделю на Карантинці, згодом другий заклад відкрив свої двері, його власницею була Хана Рутман, що в 1903 р. передала свої повноваження дочці Лее Наф [7, спр. 466, арк. 58]. Втім досить скоро Соф'я Якубович знову стає монополістом на цьому ринку, викупивши права на нього.

Загалом будинки терпимості проіснували на Карантинці до 1906 р. Цього року один з будинків втіхи Соф'ї Якубович було закрито як нерентабельний, а наступного року інший було закрито з вимогою перенесення на нове місце, за висновком лікарсько-поліцейського комітету від 24 серпня, причиною слугував, за словами чиновників, «його вкрай антисанітарний стан підвір'я та будівлі». Слід зазначити, що Олександрівськ був не єдиним містом на Півдні України де наприкінці XIX — початку XX ст., під тиском суспільної думки влада переносила будинки втіхи. Так в Миколаєві у 1898 р. всі заклади були перенесені подалі від центру міста на Слобідку, однією з причин вказувалась не відповідність будівель санітарним умовам [13, спр. 14108, арк. 35]. В Сімферополі усі будинки розпусти були закриті з правом перенесення в 1909 р., через постійні скарги городян

[14, спр. 1, арк. 48], а в Одесі вони взагалі переносилися по 2 – 3 рази на десятиліття [13, спр. 14108, арк. 7].

Вже в середині вересня заклад переїхав у новобудову на площі Тараса Шевченка (суч. парк Клімова) [7, спр. 1298, арк. 142]. Це була велика, простора, трикутна площа розміром близько 18 708 кв сажень. Із заходу на схід на тій площі розташовувалися переважно будинки вчителів, урядовців та інших заможних людей. З іншої сторони площі на ній розташовувалися заводи землеробських знарядь – Мознайма та Кацена. В своїх спогадах, мешканець Олександрівська, Гаврило Гордієнко описував новий будинок втіхи: «На північному кінці нашого міста, недалеко різниці (прим авт. – скотобійня) й біля залізниці Маріуполь-Запоріжжя був невеликий роговий дім, який тягнувся в один бік на десять вікон. Тому, що дім був роговий, то його невірно називали «трикутним» домом і під цією популярною назвою його й усі в місті знали. А загалом про нього голосно не говорили, бо це був «дім терпимости» [5, с. 120]. Заклад знаходився на відстані 250 сажнів (640 м) від Привозної площі, відстань до житлових будинків на площі була більше 150 сажнів (320 м). Відстань до міської управи дорівнювала 500 сажням (1066 м), до Свято-Покровського собору – 650 сажнів (1386 м). Нове місце розташування, окрім віддаленості від житлової забудови було відмежовано від центральної частини міста залізницею, що в свою чергу створювало психологічний кордон моральності. В 1910-му р. у закладу змінилася власниця, нею стала Малка Чидновер [7, спр. 1292, арк. 6]. До якого часу проіснував цей заклад нам не відомо. Проте контроль за проституцією в місті сходить нанівець з закриттям лікарсько-поліцейського комітету влітку 1914 р. та початком Першої світової війни.

З часу відкриття першого будинку розпусти та до 1914 р. будинки розпусти розташовувалися в східній частині міста. Їх існування приносило багато клопоту, як городянам, так і міській владі. Остання, розуміючи неможливість повного винищення проституції, постійно шукала підходяще місце, яке було б віддаленим від житла міщан і не створювало клопоту. Вважаючи ідеальним варіантом винесення у найвіддаленішу частину Олександрівська борделів влада зіштовхнулася з відсутністю підходящих приміщень, тому їй прийшлося йти на компроміс, розташовуючи заклади серед житлової забудови. Не дивлячись на невеликі розміри міста заклади розташовувалися на прийнятній відстані від навчальних закладів, церков та інших громадських будівель. Виключенням була народна школа, що відкрила свої двері неподалік від борделю в 1880-ті рр. Втім неприйнятна поведінка як працівниць борделів так і їх клієнтів призводила до постійних прохань сусідів про закриття та перенесення в інше місце центрів розпусти. Як наслідок, за сорокарічну історію існування в місті, вони неодноразово закривалися та переносилися, з надією, що відтепер будуть враховані інтереси повій, клієнтів, простих громадян та влади і жодна з категорій не буде заважати іншій.

Бібліографія

1. Боровитинов М. М. О публичных домах и различных фазисах в истории отношений к ним законодательства и медицины в России / М. М. Боровитинов // Труды первого всероссийского съезда по борьбе с торгом женщинами и его причинами. – 1912. – Т. 2. – С. 336 – 356.

2. Алексеенко Д. Дома терпимости — бич старого Александровска... / Д. Алексеенко // Газ. «Суббота + ». — 1999. — № 30. — С. 11.
3. Бордели дореволюционного Александровска // [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://zabor.zp.ua/Statiy/bordeli_alexandrovska.htm — 15. 01. 2015
4. Вертепний Р. Самые известные бордели Александровска / Р. Вертепний [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://retro.zp.ua/life/leisure/102-samye-izvestnye-bordeli-aleksandrovska.html> — 13. 04. 2015
5. Гордієнко Г. Під щитом Марса. Спогади / Г. Гордієнко. — Філадельфія, 1976. — Т. 1. — 369 с.
6. Спогади Луцинських : дворянська родина на зламі епох / [упор. А. Г. Олененко, В. М. Стойчев, В. М. Філас, Г. І. Шаповалов]. — Василівка — Запоріжжя, 2013. — 214 с.
7. ДАЗО, ф. 24, оп. 1.
8. Зюбан М. Н. Политика Российского государства в отношении женской проституции : середина XIX столетия — 1917 г. / М. Н. Зюбан // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. — 2008. — № 77. — С. 82 — 86.
9. Інститут рукопису НБУ ім. Вернадського, ф. 202
10. Елистратов А. И. О прикреплении женщины к проституции (Врачебно-полицейский надзор) / А. И. Елистратов. — Казань : Типография Императорского Университета, 1903. — 398 с.
11. Кузнецов М. И. Проституция и сифилис в России. Историко-статистические исследования / М. И. Кузнецов. — СПб., 1871. — 348 с.
12. ДААРК, ф. 36, оп. 1.
13. ДАМО, ф. 230, оп. 1.
14. ДААРК, ф. 48, оп. 1.

Барков І. В.

**Локализация домов терпимости
в городском пространстве Александровска в 1874 – 1914 гг.**

В статье исследуется история локализации домов терпимости на территории города Александровска на протяжении 1874 – 1914 гг. Рассматриваются особенности размещения заведений, взаимодействие их владельцев и работниц с соседями. Причины, побудившие власти к закрытию или перенесению домов терпимости в другую местность. Сравниваются процессы, происходившие в Александровске с похожими процессами в других городах Южной Украины.

Barkov I. V.

Localization brothels in urban space of Olexandrivs'k in 1874 – 1914 years

The article explores the history of the localization of brothels in the city of Olexandrivs'k from 1874 – 1914 years. The features of accommodation establishments, the interaction of the owners and workers with neighbors. The reasons which led to the closure of the power or the transfer of brothels in another locality. We compare the processes taking place in Aleksandrovsk with similar processes in other cities in the South of Ukraine.